

RAZLAGALNOST USTAVE IN ZAKONOV*

Marijan Pavčnik,

univerzitetni diplomirani pravnik, doktor pravnih znanosti, redni profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti

»V bistvu pravnega sistema leži antinomija, povzročena vsled dualizma: pravo kot tekst in pravo kot proces interpretacije in izvrševanja tega teksta. Vsled te antinomije pridemo do zaključka, da postane vsak pravni red na gotovi točki negacija samega sebe; pridemo do enega izvršujočega organa, ki ima vsled pravice interpretacije formalno pravico revolucionirati temelje pozitivnega prava. [...] Od etičnih kvalit, od moralnega čuta tega organa je odvisno, ali uporabi svojo neizmerno pravico v taki smeri, da varuje formalno kontinuiteto pravnega reda, kar je neprecenljive važnosti za mirni razvoj naroda. Od moralnih kvalit vseh državljanov pa je odvisno, komu zaupajo izvrševanje te pravice, ter kake žrtve so pripravljeni žrtvovati ideji kontinuitete prava sploh.«¹

Te besede je 15. aprila 1920 izrekel Leonid Pitamic v otvoritvenem predavanju »Pravo in revolucija«, s katerim so se začela predavanja na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. 15. decembra 2015 je minilo 130 let od njegovega rojstva.

Pitamičevo otvoritveno predavanje je odprlo niz vprašanj, ki so za pravo nosilna in ki so zanj še danes osrednja. Odlomek, ki sem ga navedel, se sprašuje tudi o tem, kateri državni organ naj bo tisti, ki poslednji avtoritativno razlaga ustavo. Tisti, ki je za to pristojen, ima na svoj način moč nad ustavo.

Ustavno sodišče je bilo v Evropi prvič dejansko uvedeno z ustavo avstrijske republike iz leta 1920. Osnutek avstrijske ustave je pripravil Hans Kelsen. Zamisel ustavnega sodstva je odsevala tudi v Pitamičevem otvoritvenem pred-

¹ Leonid Pitamic: *Pravo in revolucija*. Ljubljana 1920, str. 23. Delo je ponatisnjeno v: Marijan Pavčnik (ur.): *Izročilo pravne znanosti*. GV Založba, Ljubljana 2008, str. 13–30.

* Prispevek je izhodišče za slavnostni govor, ki ga je imel avtor 17. decembra 2015 ob Dnevu ustavnosti na Ustavnem sodišču Republike Slovenije.

vanju. Predavanje preveva misel, naj bo sodnik in ne parlament tisti, ki ima »[z]adnjo besedo kot interpret ustave.«² To je danes še toliko bolj pomembno, ker so v pristojnosti ustavnega sodišča tudi ustavne pritožbe zaradi kršitev temeljnih (človekovih) pravic s posamičnimi akti organov državne oblasti.

Ustava ni samo temeljni vsebinski pravni akt, ki ureja temeljne (človekove) pravice, temeljna pravna načela in državno ureditev. Pomembno je, da je tudi izhodiščni postopkovni akt, ki omogoča, da državnopravno organizirana skupnost lahko deluje. V naravi vsakega normativnega pravnega akta (v nadaljevanju besedo normativni opuščam), ustave pa še posebej, je, da njegova vsebina ni vnaprej samodejno tako določno izklesana, da jo je treba samo še uporabiti. Preden pravni akt, ustavo pa še posebej, uporabimo, ga je treba razumeti.

Idealno bi bilo, da bi bil ključ za razumevanje ustave v celoti dan kar v njej sami. Pravna hermenevtika ve povedati, da pravno razumevanje sodoločajo razlagalčevo predznanje, kulturni in pravnocivilizacijski prostor, v katerem in za katerega ustava velja, in ne nazadnje tudi novi in novi življenjski primeri; ti so pogosto bolj pestri kot primeri, na katere je meril ustavodajalec.

Ključ, ki pomaga razkleniti ustavo in njene pomenske razsežnosti, je vsaj deloma v rokah splošne in posebnih metodologij pravnega vrednotenja. Ustavno sodišče je že večkrat zapisalo, da je z zakonom vse v redu, če ga je mogoče razumeti z ustaljenimi metodami razlage in če je njegova vsebina ustavnoskladna. Podobno je treba reči tudi za ustavo. Vsebina, ki jo ima, naj bi nam bila dostopna s pomočjo ustaljenih metod razlage.

To lepo zveni, a je vse prej kot matematična formula, ki omogoča točen in zanesljiv rezultat. Je povsem jasno, katere so ustaljene metode razlage? Najbolj oprijemljivo je, da izhajamo iz klasične von Savignyjeve razčlenitve, po kateri so ustaljene prvine razlage gramatična (jezikovna), logična, zgodovinska, sistematična in teleološka (namenska) sestavina. Katere od teh sestavin so vodilne in kakšna so razmerja med njimi? Odgovorov je približno toliko, kot je teoretikov, ki se s temi vprašanji spopadajo. Skupni imenovallec ponuja odgovor, da mora biti rešitev znotraj jezikovno možnega pomena, ki ga pravno besedilo ima, med več jezikovno možnimi pomeni pa se odločimo za tistega, ki najbolj ustreza namenu, smislu pravila, to je temu, čemur pravimo *ratio legis*. Konvergenčno deluje, če se do istega pomena pravila dokopljemo z več metodami. In zagonetka je vse prej kot naposled tudi to, da so tudi posamezne razlagalne prvine pomensko odprte. Razlagalni argumenti so tako zgolj usmeritve in bolj ali manj zgoščeni napotki, kako naj ravnamo v konkretnih primerih. »Celo pri najboljši volji«, tako Aulis Aarnio, »nam lahko povedo samo to, v katero smer

² Glej prav tam, str. 20–21.

naj krenemo.«³ Za tistega, ki išče pot iz gozda, v katerem tava, je to veliko in dobrodošlo, v težjih in težkih primerih je to celo zelo veliko in odločilno.

V neki drugi povezavi, ko sem komentiral zadevo »Razpis predčasnih volitev«⁴, se mi je zapisalo, da prava moč ustavnega sodišča niso le odločitve, ki jih lapidarno izpisujejo izreki (dispozitivi) odločb, temveč predvsem argumenti, na katere se odločitve opirajo. Kakovostne odločbe so samo tiste, ki so tudi razlagalno (interpretativno) pretehtane, izbrušene in vrh tega še iskrive (če to le dopušča kontekst zadeve).

Razlagalni argumenti, s katerimi sodišča utemeljujejo pravne odločitve, in njihovo medsebojno povezovanje niso poljubno početje. Idealno je, če so zakoni, ustava pa še posebej, razlagalno predvidljivi, ker njihov namen, njihova zgradba in sistem olajšujejo razumevanje.

Stvar kakovostne razlagalne utemeljitve je, da je argumentacijsko odprta, formalnogično dosledna in vsebinsko prepričljiva, ko argumente medsebojno povezuje. Kakovostna utemeljitev ne zakriva razlagalnih dvomov; če jih prizna, ker v resnici so, je bistveno bolj prepričljiva kot utemeljitev, ki ustvarja videz enopomenskosti. Celó več: tedaj, ko tehtnica niha med dvema ali več rešitvami, ima ključno vlogo odločilni argument. Utemeljitev, ki to izrecno prizna, s tem samo pridobi na svoji teži. To se žal ni zgodilo pri odločbi o referendumu z več konkurenčnimi vprašanji.⁵ Zmaga je pripadla predlogu, za katerega se ni izrekla večina volivcev, ki so glasovali.

Odkar imamo ustavno pritožbo, je ustavno sodišče z nizom odločb utrdilo pomen ustaljene sodne prakse in tudi povedalo, kdaj je odstop od nje samovoljen. Smiselno isto velja tudi za samo ustavno sodišče. Sodna praksa bi okamenela, če sodišča ne bi, gledano dolgoročno, dihala s časom in ne bi, kolikor je to pravno mogoče, prakse kontinuirano razvijala v sozvočju z življenjem, ki mu je pravo namenjeno. Od ustaljene sodne prakse je dovoljeno odstopiti vselej tedaj, ko odstop terja življenje in imamo za odstop nove in boljše razloge, kot so razlogi, na katerih je praksa temeljila doslej.

Pravniki, profesorji, sodniki, tudi sodniki vrhovnega in ustavnega sodišč, so kot vsi navadni smrtniki zmotljiva bitja. Razlika med sodniki in drugimi smrtniki je, kot duhovito glosira Bernd Rüthers (avtor že kar klasičnega dela »Ne-

³ Aulis Aarnio: Reasoning Legal Decisions, v: Rechtsnorm und Wirklichkeit. Festschrift für Werner Krawietz zum 60. Geburtstag. Duncker & Humblot, Berlin 1993, str. 644.

⁴ U-I-136/14-8.

⁵ U-I-12/97 (OdlUS VII/2, 180).

omejena razlaga⁶), da se sodniki motijo tudi pravnomočno.⁷ Pravnomočnost je za pravni sistem neogibno potrebna ustanova in ima svoje zakonitosti, ki jih je treba spoštovati, če hočemo, da pravo zagotavlja tudi pravno varnost. Pravnomočni zmotljivosti ni mogoče uteči, lahko pa jo blažimo, če imamo dovolj moči, da si jo priznamo. Blažimo jo lahko, če sodišče z novim stališčem odstopi od prejšnjega (zmotnega) stališča. O novi zadevi, ki ne krši načela *ne bis in idem*, je pa problemsko identična s pravnomočno, že razsojeno zadevo, odloči tako, da svojo zmoto ustrezno popravi. To se je, denimo, zgodilo v nemški zadevi »Prekinitev nosečnosti II«⁸, ko je sodišče spremenilo svoj pogled na preprečevalno funkcijo kazenskega prava.⁹ Sam sem, priznam, potihoma upal, da se bo scenarij te vrste odvil v zadevi »Ankaran«¹⁰, obžaloval pa sem tudi, da sodišče ni vsebinsko odločalo o izvršilni zadevi, v kateri je bila dovoljena prodaja nepremičnine, a je bila dolgovana terjatev v primerjavi z vrednostjo nepremičnine skrajno in poudarjeno nesorazmerna.¹¹

Ustava ponuja niz razlagalnih možnosti in je pomensko dovolj odprta, da jo ustavno sodišče lahko nadalje razvija. Nadaljnji razvoj omogočajo zlasti pravna načela, ki jih najdemo med uvodnimi določili, in sklop temeljnih (človekovih) pravic, v katerih je spet vrsta opredelitev, ki imajo naravo pravnih načel. Pokojni nemški profesor in ugledni ustavni sodnik Winfried Hassemer utemeljeno poudarja, da so temeljne (človekove) pravice naravnopravni del ustave. Katalogi temeljnih pravic, ki jih imajo moderne ustave, so sad racionalističnega naravnega prava; v obsegu, v katerem so vstopile v ustavo,¹² so pomemben vsebinski okvir, ki je lahko vir razvoja temeljnih pravic in hkrati vir, ki zakonodajo navdihuje in oplaja.

Razlaga pravnih aktov, ustave pa še posebej, ne sme prebijati jezikovnih meja pravnega sporočila. Kolikor bolj je ta meja ohlapna, toliko bolj je potrebno, da smo zvesti pomenskemu jedru pravnega pravila. Trdnost in prava mera razlage

⁶ Bernd Rüthers: Die unbegrenzte Auslegung. Zum Wandel der Privatrechtsordnung im Nationalsozialismus. 7. izd. C. F. Müller, Tübingen 2012.

⁷ Glej Bernd Rüthers: Die heimliche Revolution vom Rechtsstaat zum Richterstaat. Mohr Siebeck, Tübingen 2014, str. 78. Glej tudi Bernd Rüthers, Christian Fischer, Axel Birk: Rechtstheorie mit Juristischer Methodenlehre. 8. izd. C. H. Beck, München 2015, str. 199.

⁸ BVerfGE 88, 203.

⁹ Glej Jutta Limbach: Das Bundesverfassungsgericht. C. H. Beck, München 2001, str. 52–55.

¹⁰ U-I-137/10 in U-I-114/11.

¹¹ Up-881/11.

¹² Glej Winfried Hassemer: Naturrecht im Verfassungsrecht, v: A. Donatsch, M. Forster in Ch. Schwarzenegger (ur.): Strafrecht, Strafprozessrecht und Menschenrechte. Festschrift für Stefan Trechsel zum 65. Geburtstag. Schulthess Verlag, Zürich 2002, str. 135–150.

pridobivata, če ju spremlja že kar filigransko izdelana ustavnopravna dogmatika – tudi dogmatika posameznih pravnih panog – in če so odločbe, še posebej nosilne in najbolj občutljive, vtakane v pravnofilozofska in pravnoteoretična snovanja. Ustavnosodne odločbe naj bodo hkrati predmet kritičnega in zavzetega, a vseskozi pokončnega in poštenega strokovnega diskurza. Znanstveno razpravljanje se ne more odvijati na straneh dnevnih časopisov. V naravi stvari je, da sodi v monografije in sistematična dela, v strokovne revije in v zbornike na strokovnih posvetih.

Mera razlage ustave in zakonov naj išče, bi rekel Aristotel, srednjo pot in ravnotežje med preveč in premalo. To je zelo težka naloga, ki zahteva človeka z umirjeno in trezno presojo. Mera razlage in odločitve je na svoj način najbolj občutljiva tedaj, ko za nazaj (*ex post facto*) presoјamo, ali so bila dejanja in akti izpred več desetletij, recimo v času druge svetovne vojne in v prvih letih po njej, ustavna in pravna. Ustavno sodišče se je s tem spoprijelo v več odločbah, ki so obravnavale tako imenovani argument nepravda. Najbolj znana je verjetno tista, ki se je opredeljevala do Uredbe o vojaških sodiščih iz leta 1944. Sodišču je treba priznati, da ga ni zaneslo in da je bilo zvesto temu, da je nepravo lahko samo to, kar je bilo že tedaj »v nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli«. ¹³ Do podobnih, a še bolj izklesanih spoznanj sta prišla Gustav Radbruch s svojo formulo neznosnosti in Leonid Pitamic. Slednji izrecno pravi, da ne zadošča vsakršna nečlovečnost vsebine pravnih pravil (npr. hudi davki, ki so krivični), ampak mora iti za »očitno, jasno in težko nečlovečnost« ¹⁴ (npr. za množično ubijanje nemočnih ljudi). Gre za »grobo motnjo« (npr. iztrebitev ljudi druge rase), ki tako intenzivno poseže v pravo, da je zanikana njegova narava. ¹⁵

Ustavnosodno razmišljanje je glavna naloga ustavnega sodišča, biti pa mora tudi skrb vseh, ki se ukvarjajo s pravom nasploh in s temeljnimi (človekovimi) pravicami še posebej. Ustavnopravna misel in ustavnopravni diskurz naj pre-
vevata vsa področja. Zadeve se premikajo, še vedno pa izhajajo preveč pravnih del, ki nimajo dovolj posluha za ustavnosodna in ustavnopravna vprašanja.

¹³ U-I-6/93 (OdlUS III,33).

¹⁴ Leonid Pitamic: Die Frage der rechtlichen Grundnorm (1960). Izvirnik in prevod sta ponatisnjena v: Leonid Pitamic: Na robovih čiste teorije prava / An den Grenzen der Reinen Rechtslehre. Ur. in uvodna študija: Marijan Pavčnik. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2005 (ponatis: 2009), str. 127 (prevod) in str. 214 (izvirnik).

¹⁵ Leonid Pitamic: Naturrecht und Natur des Rechtes (1956). Izvirnik in prevod sta ponatisnjena v: Leonid Pitamic: Na robovih čiste teorije prava / An den Grenzen der Reinen Rechtslehre. Ur. in uvodna študija: Marijan Pavčnik. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2005 (ponatis: 2009), str. 115 (prevod) in str. 199 (izvirnik).

Zelo pomembno je, da si postopoma utira pot tudi tako imenovana ustavno-skladna razlaga zakonov in da se bistveno povečuje število zahtev za oceno ustavnosti, to je zahtev, ki jih vlagajo sodišča, ker menijo, da je zakon, ki bi ga morala uporabiti, protiustaven.¹⁶ Tovrstne zahteve so, domnevam, za ustavno sodišče med najbolj dobrodošlimi, ker zahtevajo presojo ustavnosti zakona glede na konkretne življenjske primere.

V začetku sem že navedel misel, naj bo sodišče in ne zakonodajalec poslednji razlagalec ustave. Načelo delitve oblasti zavezuje, da sodišče sodi in presoja. Jutta Limbach, nekdanja ustavna sodnica in bivša predsednica Ustavnega sodišča ZRN, lepo pravi, da sodišče izreka, kaj je pravo, ni pa tisto, ki ga postavlja.¹⁷ V razmerju med ustavnim sodiščem in zakonodajalcem ustavno sodišče razsodi, ali in v kolikšni meri je zakon ustaven, njegova naloga pa nikakor ni, da v primeru, ko zakon razveljavi, zakonodajalcu naloži, kakšen naj bo program zakona. Gre za tako imenovani zakonodajni program, ki ga v mejah ustave avtonomno določa in izpeljuje zakonodajalec. Sodišče lahko pove, do kje sega zakonodajalčevo polje presoje, ne sme pa se dvigniti nad zakonodajalca in mu predpisovati, kako naj v tem polju odloča. Če bi sodišče tako ravnalo, bi kršilo ustavno načelo delitve oblasti.

Od ustavnega sodišča ne smemo in tudi ne moremo pričakovati, da bo delovalo kot vsemogočni *deus ex machina*. Ustavno sodišče je odvisno od predlogov in možnosti, ki mu jih ponujajo zahteve in pobude za oceno ustavnosti in zakonitosti predpisov in splošnih aktov, izdanih za izvrševanje javnih pooblastil, ustavne pritožbe in še nekatera druga pravna sredstva. Nič ne skrivam, da bi moji naravi in pogledom na človeški obraz prava ustrezalo, če bi imelo ustavno sodišče več možnosti, da podrobneje operacionalizira ustavno načelo socialne države, kot je to storilo z načelom pravne države. Vem, vem. Biti moramo previdni. Od ustavnega sodišča ne smemo pričakovati, da bo storilo to, kar je v domeni drugih. Od njega lahko pričakujemo zgolj to, da bo kot sodišče prisluhnilo zahtevam, predlogom in pobudam, ki se bodo tudi na področju socialne države zavzemali za človekovo dostojanstvo.

Ustavno sodišče je, kot že rečeno, vsebinsko odvisno od pravnih sredstev, o katerih odloča. Kljub tej omejitvi je razlagalna moč ustavnega sodišča velika, včasih je celo zelo velika. Razlagalno pomembne so že, če smem tako reči, navadne razlage ustave. Občutljive so vsekakor tiste, kjer ustavno sodišče v še dovoljenih mejah ustavo nadalje razvija. Vidiki in podnačela pravne države niso na primer izrecno navedeni v ustavi. Aktiviralo in operacionaliziralo jih je šele

¹⁶ V obdobju 2006–2014 je bilo vloženih 163 zahtev, v obdobju 2000–2005 pa jih je bilo le 6. Te podatke mi je na mojo prošnjo ljubeznivo posredoval dr. Sebastian Nerač.

¹⁷ Glej J. Limbach, nav. delo, str. 27.

ustavno sodišče. *Mutatis mutandis* je treba reči tudi za razsežnosti temeljnih (človekovih) pravic in za razmerja med njimi. Podobno velja za prenekatero razveljavitev zakona. Preden je zakonsko določilo razveljavljeno, je treba tako zakon kot ustavo pomensko opredeliti in povedati, zakaj je pomen zakona v nasprotju s pomenom ustave. Ta predhodna pomenska opredelitev zakonskih in ustavnih določil je *ratio decidendi*, ki ima pravno moč tudi za naprej, to je za nove primere, ki bodo problemsko v bistvenem podobni že razsojenim. Navedena predhodna pomenska opredelitev ima lahko tudi prvine tega, kar sodišče pove prek in ob primeru odločanja – to je tako imenovani *obiter dictum*, ki za naprej učinkuje s svojo prepričevalno močjo. Posebno težo imajo tudi ustavnosodne utrditve nosilnih načel na posameznih pravnih področjih (npr. načela *lex certa* v kazenskem pravu), če gre hkrati za načela, ki so zasidrana tudi v ustavi.

Dovolite, prosim, da sklenem tam, kjer sem začel – z antinomijo, ki se zaveda, da je razlika med pravom kot tekstom in pravom kot procesom interpretacije in izvrševanja tega teksta. Antinomija, o kateri je beseda, razločno razpira, da je za besedilom vselej človek, ki odloča, to je človek, ki je tudi moralna osebnost. Pravo in morala res nista istovetna, med njima so celo radikalne razlike, a tudi tako tesne vezi, da pravo izgubi legitimnost, če pozabimo na elementarne ustavne in pravne vrednote. Ko ustavo in zakone razlagamo in sprejemamo odločitve, smo naposled na čistini in se moramo naposled opreti le še na samega sebe. V tem sta privlačnost in izziv pravnikovega dela, a tudi veliko breme in odgovornost, ki ju moramo nositi.

AVTORSKI SINOPSIS

Authors' Synopses

Uvodnik

UDK: 342.4.042

PAVČNIK, Marijan: Razlagalnost ustave in zakonov

Pravnik, Ljubljana 2015, let. 70 (132), št. 11-12

Ustava ni samo temeljni vsebinski pravni akt, ki ureja temeljne (človekove) pravice, temeljna pravna načela in državno ureditev. Pomembno je, da je tudi izhodiščni postopkovni akt, ki omogoča, da državnopravno organizirana skupnost lahko deluje. V naravi vsakega normativnega pravnega akta, ustave pa še posebej, je, da njegova vsebina ni vnaprej samodejno tako določno izklesana, da jo je treba samo še uporabiti. Preden pravni akt, ustavo pa še posebej, uporabimo, ga je treba razumeti. Ustava ponuja niz razlagalnih možnosti in je pomensko dovolj odprta, da jo ustavno sodišče lahko nadalje razvija. Nadaljnji razvoj omogočajo zlasti pravna načela, ki jih najdemo med uvodnimi določili, in sklop temeljnih (človekovih) pravic, v katerih je spet vrsta opredelitev, ki imajo naravo pravnih načel. Pokojni nemški profesor in ugledni ustavni sodnik Winfried Hassemer utemeljeno poudarja, da so temeljne (človekove) pravice naravnopravni del ustave. Katalogi temeljnih pravic, ki jih imajo moderne ustave, so sad racionalističnega naravnega prava; v obsegu, v katerem so vstopile v ustavo, so pomemben vsebinski okvir, ki je lahko vir razvoja temeljnih pravic in hkrati vir, ki zakonodajo navdihuje in oplaja. V naravi vsakega pravnega akta, ustave pa še posebej, je, da je razlika med pravom kot tekstom in pravom kot procesom interpretacije in izvrševanja tega teksta. Na to antinomijo nas je že v otvoritvenem predavanju »Pravo in revolucija«, s katerim so se začela predavanja na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, 15. aprila 1920 opozoril Leonid Pitamic. Navedena antinomija razločno razpira, da je za besedilom vselej človek, ki odloča, to je človek, ki je tudi moralna osebnost. Pravo in morala res nista istovetna, med njima so celo radikalne razlike, a tudi tako tesne vezi, da pravo izgubi legitimnost, če pozabimo na elementarne ustavne in pravne vrednote. Ko ustavo in zakone razlagamo in sprejemamo odločitve, smo naposled na čistini in se moramo naposled opreti le še na samega sebe. V tem sta privlačnost in izziv pravnikovega dela, a tudi veliko breme in odgovornost, ki ju moramo nositi.

PAVČNIK, Marijan: Interpretativeness of the Constitution and Laws**Pravnik, Ljubljana 2015, Vol. 70 (132), Nos. 11-12**

The constitution is not only, with regard to its content, the fundamental legal act regulating the basic rights, the basic legal principles and the organization of the state. It is important that it is also the basic procedural act enabling the state community to function. It is in the nature of any legal act, and especially of the constitution, that its content is not automatically preshaped in such a definite manner that it only had to be applied. Before applying a legal act, and especially the constitution, one has to understand it. The constitution offers a series of interpretative possibilities and is sufficiently open with regard to its meaning that the Constitutional Court can further develop it. This further development is particularly made possible by the legal principles to be found among the general provisions and by the set of basic rights comprising many definitions bearing the nature of legal principles. The deceased German professor and esteemed constitutional judge Winfried Hassemer highlights with good reason that the basic rights are the natural-law part of the constitution. The catalogues of these rights in the modern constitutions are an achievement of rationalistic natural law; within the scope in which they entered the constitution, they are an important content-related framework, which can be a source of the development of the basic rights and at the same time a source inspiring and improving the legislation. It is in the nature of any legal act and particularly of the constitution that there exists a difference between the law as a text and the law as a process of interpretation and implementation of this text. This antinomy was already brought to the attention of the audience on 15 April 1920 by Leonid Pitamic in his opening lecture *Pravo in revolucija* (Law and Revolution), starting the lectures at the Faculty of Law of the University of Ljubljana. The mentioned antinomy clearly shows that behind the text, there is always a man making decisions i.e. a man who is also a moral person. It is true that law and morality are not identical, between them there exist even radical differences, but also such close ties that the law loses its legitimacy if the basic constitutional and legal values are forgotten. When interpreting the constitution and the statutes and making decisions, one eventually has to rely only upon himself. This makes the lawyer's work attractive and challenging, but at the same time assigns to him a burden and a responsibility.